

BRANNÁ VÝCHOVA V KATOLICKÉ TĚLOCVIČNÉ ORGANIZACI OREL DO ROKU 1948

CIVIL DEFENSE EDUCATION IN A CATHOLIC PHYSICAL EDUCATIONAL ORGANIZATION OREL UNTIL 1948

T. Tlustý

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, Katedra tělesné výchovy a sportu

Abstract

The presented article discusses a history of a catholic physical educational organization Orel and its civil defense education which was performed in 1920s and 1930s. First actions of the Czechoslovak Orel was the organization of special courses for its members who had been preparing for a military service. Nevertheless, its activities were further extended and soon it became the first Czechoslovak physical educational organization that implemented the civil defense education for its members as obligatory. The civil defense education composed of courses and competitions within the organization as well as with other organizations. For this reason, Czechoslovak Orel also started a cooperation with some other associations. Nonetheless, its military activities were involuntarily ended in 1939 because of the Nazi occupation. Even though these activities were renewed after the WWII, they were ended again together with the cancellation of the Orel organization in 1948.

Keywords: Orel, catholic physical education and sport; civil defense education; pre-military training

Souhrn

Předkládaná stať pojednává o historii katolické tělocvičné organizace Orel a její branné výchovy, které se tento spolek začal věnovat na přelomu 20. a 30. let 20. století. První kroky na poli branné výchovy učinil Čsl. Orel tím, že začal pořádat speciální kurzy určené pro členy připravující se k výkonu vojenské služby. Svou činnost ovšem neustále rozšiřoval a brzy se stal první československou tělocvičnou organizací, která pro své členstvo povinnou brannou výchovu zavedla. Její náplní byly nejen spolkové kurzy či závody, ale i např. soutěže s dalšími organizacemi. S některými spolky také navázal Čsl. Orel v tomto ohledu spolupráci. Svou brannou činnost ovšem musel nedobrovolně ukončit v roce 1939, a to kvůli nacistické okupaci. Po skončení druhé světové války ji sice obnovil, ale k dalšímu násilnému přerušování orelské branné výchovy došlo společně se zánikem celé organizace v roce 1948.

Klíčová slova: Orel; katolická tělesná výchova a sport; branná výchova; předvojenský výcvik

Úvod

Počátky Orla, který je v první řadě spolek sdružující lidi katolického vyznání, lze hledat na přelomu 19. a 20. století, kdy začaly v českých zemích vznikat první tělocvičné odbory při již existujících katolických spolcích. K jejich vzniku přispěla značná náboženská nevšímavost v Sokole a SDTJ (Svaz dělnických tělocvičných jednot). Orelské hnutí v českých zemích vykazovalo zpočátku velikou roztržitost. V průběhu první světové války většina orelských jednot zanikla nebo přerušila činnost. Cvičení pak probíhala jen v nepatrném zlomku zbylých. Vedením Orla byla dokonce diskutována otázka, zda by neměla celá organizace své aktivity ukončit.¹

¹ Tlustý, T. (2019). Počátky a vývoj orelské organizace v Čechách do roku 1914. *Česká kinantropologie*, 23(1–2), 62–77.

Tlustý, T. (2018). Počátky a vývoj orelské organizace na Moravě do roku 1914. *Studia Sportiva*, 12(1), 94–106.

Po skončení první světové války ale došlo k opětovnému rozvoji orelského hnutí v českých zemích a také ke spojení jeho české a moravské části, čímž vznikl samostatný spolek – Československý Orel. Ten takřka okamžitě usiloval o rozšíření své činnosti na Slovensko a Podkarpatskou Rus. Postupně rozšiřoval i náplň své činnosti, a to nejen tělovýchovnou. Součástí jeho programu bylo i vzdělávání členstva, provozování divadel či pěveckých sborů. Na přelomu 20. a 30. let se v Čsl. Orlu začala postupně rozmáhat i branná výchova, která si především v průběhu 30. let vydobyla veliký zájem, a to nejen mezi orelským představenstvem, ale především mezi členstvem.

Metodologie

Cílem příspěvku je zachytit historii branné výchovy v katolické tělocvičné organizaci Orel. Jedná se o standartní historickou práci z nejnovějších československých dějin, konkrétně dějin tělesné výchovy a sportu. Metodologický přístup k příspěvku byl založen především na obsahové analýze dokumentů v archivních fondech, dobových tištěných pramenech a periodikách.

Jedna ze základních metod zde užitých je metoda přímá. Pomocí této klasické metody historického výzkumu je zde na základě studia pramenů zachycen vznik a vývoj branného odboru Čsl. Orla a také jím pořádané akce. Příspěvek dále využívá především diachronního přístupu k historickému vývoji a progresivní metody, neboť jednotlivé události jsou seřazeny od doby nejstarší po dobu nejnovější.

Jako zdroje byly použity především archivní prameny, dobové tištěné prameny a periodika, přičemž nejužitečnějším zdrojem byl jednoznačně ústřední časopis Čsl. Orla, ve kterém je poměrně podrobně zachyceno dění uvnitř orelské organizace.

Počátky branné výchovy v Čsl. Orlu a zakládání branných odborů a oddílů

Své působení na poli branné výchovy zahájilo Orelstvo již v roce 1929. Tento rok totiž poprvé jednalo se Svazem čsl. důstojníků o záležitostech jejího zřízení. Obě organizace se dohodly na vzájemné spolupráci. Tímto krokem Orelstvo de facto zahájilo svou brannou činnost. V rámci ní se orlové postupně začali učit nejen praktickým dovednostem, ale též látce zahrnující např. státní symboly či realie sousedních i vzdálenějších států a jejich vztahy k republice. Museli taktéž prokázat znalosti vojenských praporů, symbolů či hodnot.²

V roce 1930 bylo rozhodnuto, že Šrámkova župa uspořádá kurz předvojenské výchovy.³ Organizaci školení muselo povolit Ministerstvo národní obrany, které pověřilo dohledem na jeho průběh velitelství 7. pěší divize. Do kurzu se přihlásilo celkem 157 zájemců mladších 20 let. Kurz, který probíhal o dubnových, květnových a červnových víkendech, byl zahájen v neděli 30. března 1930 v olomoucké orlovně. Zde si také frekventanti nafasovali zbraně a další vybavení, které si pak s sebou odnesli na stadion. Cvičení se většinou účastnilo 90 až 125 zájemců. Celé školení, jehož součástí byl výcvik družstev a čet, nauka o zbraních (i automatických), střelba a hody granáty, bylo zakončeno dne 29. června 1930. Během výcviku projeвили frekventanti zvláštní zájem při nauce o terénu a čtení speciálních map podle smlouveného klíče. Velký zájem měli též o určování světových stran podle nejrůznějších pomůcek. Jejich pozornosti neunikla ani výuka o plynech a masce.⁴ Další obdobné orelské kurzy brzy následovaly.⁵

² Učební látka byla postupně rozšiřována. Orlové se dozvídali např. o terénu, orientaci v něm a jeho zobrazení, tzn., že se museli umět orientovat v mapách, pracovat s jejich měřítky, znát nejrůznější značky či hledat nejkratší a nejpohodlnější cesty. V terénu pak museli prokázat dovednost určování světových stran, a to jak s pomocí kompasů, tak i bez nich, odhadování vzdáleností, vyhledávání krytých cest a míst k výhledu či pozorování. Pro komunikaci prokazovali orlové znalosti Morseovy abecedy. Mezi znalostmi a dovednostmi nebyla opomenuta první pomoc, práce s plynovou maskou, příprava pokrmů, střelecký výcvik, příprava tábořišť, plavání, pádlování, veslování, výroba jednoduchých přepravních prostředků a lávek či např. uzlování. Obdobným výcvikem procházely i dívky, i když ne v takové míře a do takové hloubky. Jejich povinností nebylo naučit se tolika praktickým dovednostem, ale byly spíše vyškoleny k tomu, aby mužům pomáhaly. Proto se i navíc učily praní prádla v terénu, šití, zpěvu, základům práce s dětmi a jejich vyučování a základům rolnictví. Národní archiv, Fond Československý Orel, Karton 1, Zápisy ze schůzí ústřední rady 1938–1947, Branná průprava nauková.

³ Údajně se jednalo o první kurz tohoto druhu v republice.

⁴ Orel: Ústřední list Československého Orelstva, XV., 1930, č. 24, s. 385–386.

⁵ Zde je ovšem třeba podotknout, organizováním těchto „kurzů nováčků“ nebyla v orelské organizaci

V roce 1931 začala být v orelských jednotách vyžadována povinná pořadová cvičení podle vojenského vzoru, která představil člen náčelnické rady mužů Stanislav Cvek. V roce 1932 v nich pak Čsl. Orel zavedl jako první ze všech československých tělocvičných spolků povinnou brannou výchovu.⁶ V roce 1933 se navíc díky událostem, které se děly v sousedním Německu, kde se dostal k moci Adolf Hitler, začaly v Čsl. Orlu ozývat hlasy, které vyzývaly ke zvýšení, lépe řečeno lepšímu a důkladnějšímu organizování orelské branné výchovy. Předsednictvo Čsl. Orla pověřilo jejím vedením nový odbor – branný odbor Čsl. Orla, který byl tvořen především členy náčelnické rady. Ten se poprvé sešel dne 24. května 1933. Na této a několika následujících schůzích vypracoval návrh na organizaci orelské brannosti a osnovu studijní látky, které byly po projednání s předsednictvem Čsl. Orla předloženy ke schválení jeho ústřední radě, a to dne 17. prosince 1933. Ústřední rada tyto návrhy schválila a přikázala předsednictvu, aby co nejdříve uspořádalo kurz pro vedoucí výchovy k brannosti. Rovněž bylo navrženo utvoření orelských branných oddílů, ve kterých mělo být členstvo k brannosti vychovááno. Snahy Čsl. Orla lze stručně shrnout následujícím způsobem:

- „1. aby umožněno bylo získati pro tato cvičení i ony muže, kteří nebyli dosud mezi členstvem cvičícím,
2. aby nebyly pronikavým způsobem měněny cvičební programy kategorie mužů,
3. aby novému programu věnována byla zvýšená pozornost,
4. konečně, aby získány byly řady nových vedoucích.“⁷

Branný odbor Čsl. Orla měl rovněž ustanovit a řídit branný oddíl Čsl. Orla a také celou orelskou brannou výchovu. Župy byly vyzvány k zakládání vlastních branných odborů (které měly následně vytvořit župní branné oddíly) a také k tomu, aby si zvolily své župní vedoucí brannosti, kteří měli následně přidělit jednotlivým členům těchto odborů práci. Také v jednotách měly být ustanoveny branné odbory a oddíly.⁸

Rok 1934 tak byl rokem praktického nástupu orelské brannosti.⁹ Svůj I. ústřední kurz pro vedoucí výchovy k národní brannosti uspořádal Čsl. Orel ve dnech 14. až 18. února 1934. Zúčastnilo se ho 50 frekventantů z 23 orelských žup. Právě tento kurz lze pokládat za faktický počátek orelské branné činnosti.¹⁰ Kurz zahájil náměstek starosty Čsl. Orla František Leiner. Ve své úvodní řeči odůvodňoval, proč byl tento kurz uspořádán, a zdůrazňoval tři hlavní složky orelské výchovy k národní brannosti. Těmi byla výchova mravní a občanská (víra v Boha, kázeň a pořádek), tělesná cvičení (otužování těla, rozvoj pohybových schopností, odvahy, postřehu a život v přírodě) a pomocná služba – hygiena – obrana obyvatelstva. Z toho vyplývaly i hlavní zásady celého branného programu:

stále ještě zavedena systematická branná výchova. Tyto kurzy měly za úkol spíše připravit členy Čsl. Orla na výkon jejich budoucí vojenské služby.

⁶ :: WWW.OREL.CZ. (b.r.). Dostupné 1. říjen 2015, z http://www.orel.cz/?ukaz=30_leta_orla
Brzké zavedení orelské branné výchovy dokazuje např. následující pasáž, která byla převzata z Rezo-luce VII. sjezdu FTP, konaného ve dnech 27.–29. října 1933: „Vedle Sokola je i Orelstvo průkopníkem militarizačních snah buržoazie. Bylo mezi prvními, kdož propagovali povinnou vojenskou výchovu mládeže, a také ji u sebe za pomoci vojenských instruktorů provádí.“

Marek, J. (1976). *Sjezdy proletářské tělovýchovy: sborník dokumentů ze sjezdů FDTJ a FPT*. Olympia, s. 83.

⁷ Orel: Ústřední list Československého Orelstva, XIX., 1934, č. 20–21, s. 237.

⁸ V okresech se s brannými odbory prozatím nepočítalo. Úvodním problémem branných odborů byla absence odborových a župních vedoucích brannosti. Z toho důvodu pro ně také Čsl. Orel uspořádal svou ústřední školu.

Orel: Ústřední list Československého Orelstva, XIX., 1934, č. 6, s. 63.

⁹ Národní archiv, Fond Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, Karton 132, sg.109-8/59 (Vývoj a činnost katolické tělovýchovné jednoty Orel), Sicherheitsdienst–RFSS, SD–Leitabschnitt Prag, Prag, den 1.2.1940.

¹⁰ Orel: Ústřední list Československého Orelstva, XXI., 1936, č. 3, s. 27.

Nová tělesná výchova: list pro tělesnou výchovu, tělocvik, sport, hry, skauting a pro vědecké studium těchto oborů, VII., 1934, s. 90–91.

- „1. vychovávat národně uvědomělé členstvo, muže i členy, mládež i dospělé; muže a jinochy tělesným cvičením a životem v přírodě otužit, aby nabyli všestranné obratnosti a snášeli námahu tělesnou za každého počasí.
2. Vědomí toho, že brannost jest více věcí výchovy, budeme se varovat přílišnému přeceňování tělesného otužování a vojenských cviků na úkor vnitřních hodnot. Náš poměr k armádě je kladný a bratrský tak, aby v případě potřeby rychle a snadno byli upotřebitelní vojensko-technicky.
3. Naše výchova k brannosti musí být vždy a všude podřízena celkovému rámci orelské výchovy. Jen tak nabude pro náš spolek významu neobyčejného a bude cenným doplňkem našeho kulturně-tělovýchovného programu.“¹¹

Následně začalo vedení Čsl. Orla vyzývat jednotlivé župy k zakládání branných odborů a pořádání župních kurzů brannosti. Po skončení kurzu začaly vznikat i plánované župní branné orelské oddíly. V nich měly být podle původního návrhu organizovány skupiny členstva (17–35 let), dorostenců (14–17 let) a všeho členstvo ostatního (včetně žen i dorostenek). Pro všechny skupiny měly být zavedeny povinné přednášky na témata: Výchova obecná, vybrané stati z výchovy zvláštní a služba pomocná. Členstvo cvičící i necvičící mělo navíc povinnost účastnit se v branných oddílech tělocviku a cvičení v přírodě a také všech přednášek s tématem mravní výchovy. Pro dorostence byl upraven výběr cviků a doplněna tělovýchovná osnova, a to tak, aby do členských branných oddílů přicházeli již s určitou přípravou.¹²

Po tomto školení začaly také župy organizovat své kurzy pro vedoucí brannosti v jednotách. Ty měly obdobný program jako ústřední škola, po jejímž skončení tedy začala další etapa v organizační výstavbě orelské brannosti. Vedení Čsl. Orla nyní sledovalo následující cíle:

- ustanovit organizaci orelské brannosti
- zahájit propagační akci pro myšlenku brannosti
- prohloubit občanské uvědomění veškerého členstva (Výchova mravní a občanská)
- začít pracovat teoreticky a prakticky v branných oddílech

Na následující schůzi branného odboru Čsl. Orla, která se konala dne 3. března 1934 v Brně, byl již projednáván jednotný úbor a vydání *Příručky výchovy k národní brannosti v Čsl. Orlu*.¹³ Na jaře 1934 byla také zahájena velká propagační akce orelské brannosti, která nesla název *Národní fronta orelská*.¹⁴

Na další schůzi branného odboru Čsl. Orla, která se konala dne 7. dubna 1934, byla rozdělena agenda a přiděleny referáty. Předsedou branného odboru Čsl. Orla byl ustanoven František Leiner, správním referentem pan Vácha a technickým referentem Ladislav Kristek. Referáty byly přiděleny následujícím způsobem: Všeobecná organizace brannosti – František Leiner, Mravní a občanská výchova – vzdělavatel Čsl. Orla, Pracovní plán brannosti a pořadová cvičení po způsobu vojenském – Bedřich Kostelka, Tělocvik, atletika a branné závody – Ladislav Kristek, Táboření a cyklistika – Karel Novotný, Mapy, nauka o terénu a střelba – pan Duřík, Hry, evidence, statistika a jízda – pan Vácha, Pomocná služba – Julie Nečasová, Propaganda a zpravodajství – Vladimír Kučera. Branný odbor Čsl. Orla následně projednal nejdůležitější úkoly brannosti v jednotách a župách.¹⁵

S blížícím se koncem roku 1934 udělal Čsl. Orel soupis svých příslušníků branných oddílů. Ukázalo se, že jich je více jak 25 000.¹⁶ Dobou, ve které začal Čsl. Orel s organizováním svých branných oddílů a

¹¹ Orel: Ústřední list Československého Orelstva, XIX., 1934, č. 4–5, s. 39.

Národní archiv, Fond Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, Karton 132, sg.109-8/59 (Vývoj a činnost katolické tělovýchovné jednoty Orel), Sicherheitsdienst–RFSS, SD–Leitabschnitt Prag, Prag, den 1.2.1940.

¹² Orel: Ústřední list Československého Orelstva, XIX., 1934, č. 4–5, s. 38–43.

¹³ *Příručka výchovy k národní brannosti v Čsl. Orlu*. (1934). Československý Orel.

¹⁴ Orel: Ústřední list Československého Orelstva, XIX., 1934, č. 6, s. 70.

Orel: Ústřední list Československého Orelstva, XXI., 1936, č. 18, s. 210–211.

¹⁵ Orel: Ústřední list Československého Orelstva, XIX., 1934, č. 8, s. 86–88.

¹⁶ Poměrně zajímavým faktem bylo, že značnou část příslušníků branných oddílů tvořili necvičící členové. Těch zde bylo organizováno téměř 10 000.

počtem jejich příslušníků, předběhla tato organizace všechny další tělocvičné spolky v Československu. Vedení Čsl. Orla velice těšil zejména fakt, že tentokrát zůstala za nimi i ČOS (Československá obec sokolská).¹⁷

Rok 1935 znamenal v branných odborech orelských jednot již plánovitou a jednotnou práci. Branný odbor Čsl. Orla k ní totiž vydal vlastní pracovní programy pro I., II., i III. čtvrtletí.¹⁸ Navíc uložil všem župám, aby v průběhu srpna nebo září 1935 uspořádaly své župní branné závody.¹⁹ Podzimní zasedání ústřední rady Čsl. Orla proběhlo v Orelském domě v Brně v neděli 17. listopadu 1935. Vedení se zde mj. vyjadřovalo k chystané osnově zákona o branné výchově, kterou velice vítalo. Předpokládalo totiž, že „*provádění branné výchovy bude svěřeno předním, národním a státotvorným spolkům tělovýchovným*“.²⁰

Sjezd župních náčelníků a náčelnic na svém zasedání v Brně dne 1. prosince 1935 jednomyslně schválil, že se tělesná výchova a branná výchova v Čsl. Orlu budou více sbližovat. De facto to znamenalo, že počínaje tímto dnem měli tělocvikáři více přizpůsobovat svou tělovýchovnou práci branné myšlence. Do tělovýchovných hodin měly být tedy více zařazovány chůze, běh, skoky a pořadová cvičení, jakožto základní prvky pohybu vojenské jednotky v terénu a také nejpřirozenější pohyby lidského těla. Bylo navíc doporučeno přidat k nim ještě plížení, stoupání, šplh, odpory, přetahy, nošení břemen, nošení cvičence, překonávání náradí jako překážek, cvičení rovnováhy, hody a vrhy, a to zejména na cíl.

V roce 1936 plánovala náčelnická rada Čsl. Orla poprvé vypsát branné závody žactva a dorostu. Podmínky závodního řádu, které byly úměrné věku, nebyly příliš těžké. Vyžadovaly spíše vrozené schopnosti než dlouhodobou přípravu. Došlo rovněž k vydání velmi podrobných *Pokynů pro výcvik branných oddílů Čsl. Orla v období 1935-1936*.²¹ Tato brožurka obsahovala stati pojednávající o vedení oddílů, kázni, pohotovosti, pochodech, sportech, branných závodech, využívání vojenských střelnic, strážní službě a branných závodech. Vojenská správa navíc na svých posádkových střelnicích umožnila členům Čsl. Orla ostrou střelbu z pušek. Podmínkou ovšem bylo, že župní předsednictva přejala zodpovědnost za činnost členstva.²²

Z rozhodnutí předsednictva Čsl. Orla byla v únoru 1936 uspořádána v celém Československu velická propagační akce, jejímž heslem bylo: „*Orelská stráž od Šumavy k Tatrám*“. Celá akce byla zahájena 2. února a trvala do 29. února. Již v lednu 1936 obdržely jednoty pokyny, jak řídit přípravné práce. Akce byla přísně kontrolována z žup a také samotným předsednictvem.²³ Vedení Čsl. Orla bylo s průběhem

¹⁷ Orel: Ústřední list Československého Orelstva, XIX., 1934, č. 20–21, s. 237–244.

¹⁸ Pro měsíce červenec, srpen a září 1935 vyzývalo vedení Čsl. Orla především k usilovnému výcviku plavání v orelských branných odborech. Kromě prostého plavání se ale mělo jednat i o plavání v oděvu, plavání se zátěží a také plavání pod vodou. Druhou částí výcviku mělo být pro tyto měsíce opět typické táboření.

Ve druhé polovině 30. let se začalo Orelstvo čím dál tím více věnovat výchově směřující k plnění povinností vůči státu a národu. Jeho předvojenská výchova byla neustále rozšiřována a prohlubována. Ustanoveny byly ústřední a župní výbory a ve všech jednotách byly sestaveny branné čtyry a družstva. K prohloubení branné výchovy pak Čsl. Orel pořádal kurzy brannosti pro vzdělavatele jednot a žup.

Pokyny pro výcvik branných oddílů Čsl. Orla v období 1935-1936. (1936). Československý Orel, s. 7.

Orel: Ústřední list Československého Orelstva, XX., 1935, č. 12, s. 136–137.

Zprávy k VIII. sjezdu Čsl. Orla. (1947). Typos, s. 10–12.

¹⁹ Orel: Ústřední list Československého Orelstva, XX., 1935, č. 17, s. 201.

Orel: Ústřední list Československého Orelstva, XX., 1935, č. 18, s. 210–211.

I. ústřední branné závody Čsl. Orla. Brno 26.–27. září 1936: Přehledná zpráva s technickými výsledky. (1936). Československý Orel, s. 8–9.

²⁰ Orel: Ústřední list Československého Orelstva, XX., 1935, č. 22, s. 254.

²¹ *Pokyny pro výcvik branných oddílů Čsl. Orla v období 1935-1936*. (1936). Československý Orel.

²² Orel: Ústřední list Československého Orelstva, XXI., 1936, č. 3, s. 27–29.

Pokyny pro výcvik branných oddílů Čsl. Orla v období 1935-1936. (1936). Československý Orel, s. 12–14.

²³ Orel: Ústřední list Československého Orelstva, XXI., 1936, č. 1–2, s. 8–19.

akce velice spokojeno. Bylo nuceno konstatovat, že: „ ...*Tisíce katolíků a katolické mládeže se řadí pod bojové prapory branné fronty orelské, katolické spolky projevují nevšední zájem o orelskou brannost, orelských stráží po republice přibývá. Katolický tábor československý – tento obrovský reservoir našich sil – musí být získán cele, aby posílil vliv katolického Orla. Aby bylo umožněno provést ještě silnější a houževnatější útok, bude naše akce pořádána i během měsíce března...*“²⁴

V roce 1936 se vedení branné výchovy v Čsl. Orlu rozhodlo svolat nejzdatnější členy branných župních oddílů k soutěži o nejlépe připraveného k obraně vlasti. Organizovalo tak I. ústřední branné závody.²⁵ Jednalo se o vůbec první podnik tohoto typu v republice. Protektorát nad ním převzal sám ministr národní obrany František Machník. Celá akce začala 26. září. Vyvrcholení pak bylo naplánováno symbolicky na předvečer svátku sv. Václava – 27. září. První den této akce se Brno stalo cílem těžkého orelského závodu v chůzi na 25 km. Tento „hvězdicový závod“ začal na několika místech (Blansko, Tišnov, Tetčice, Hrušovany, Rousínov, Slavkov), ale měl jediný cíl. Závodníci vystoupili z vlaku na předepsaných stanicích a za kontroly rozhodčích se vydali směrem k Brnu – Kolišti. Šli celkem šesti směry. Jejich zavazadla musela být povinně zatížena šesti kilogramy. Po cestě do Brna doprovázeli závodníky cyklisté²⁶ z jednot, které ležely podél naplánovaných cest. Ostatní členstvo vytvořilo podél tratí závodu špalíry. Závody končily na dvacátém prvním kilometru, odkud následoval čtyřkilometrový pochod v semknutém útvaru směrem do cíle. Celkem vyslalo své závodníky 16 žup. Jednalo se o 210 soutěžících. Ti museli absolvovat celou trať do pěti hodin, což se všem také podařilo. Většina z nich absolvovala celou cestu v rozmezí čtyř až čtyř a půl hodiny.²⁷

Následující den byly na programu nejen lehkootletické disciplíny závodu brannosti – 100 m, skok daleký, hod oštěpem, 1 500 m, skok hluboký, hod kyjem, 4× 100 m,²⁸ ale i masová vystoupení (cvičení mužů s puškami).²⁹ Svou připravenost k obraně národa zde předváděli také orelští žáci, dorostenci a ženy. Na programu byl též „klasický pětiboje“.³⁰ Pro dorostence byl dále naplánován závod tříčlenných hlídek na 1 000 metrů s překážkami. Každý závodník přitom nesl tříkilogramovou zátěž, a to buď v batohu, nebo v chlebníku. Každá hlídka tvořila jeden celek, který současně startoval a současně musel doběhnout do cíle. Při překonávání překážek byla dovolena vzájemná výpomoc členstva. Celý závod se skládal z chůze na 600 m, přískoku ve vzdálenosti 30 m, přeběhnutí náspu a hodu kamenem, průlezu žebříkem upevněným 80 cm nad zemí štěřinami kolmo k zemi, přelezu 180 cm vysokého plotu,

²⁴ Orel: Ústřední list Československého Orelstva, XXI., 1936, č. 4, s. 38.

²⁵ Tělesná výchova: Tělocvičný věstník Československého Orla, XIV., 1936, č. 8, s. 134–136.

²⁶ Branné oddíly Čsl. Orla začaly postupně procházet také cyklistickým výcvikem. Důvodem zařazení cyklistiky do výcviku branných oddílů Čsl. Orla bylo, že vedoucí chtěli využívat kolo jako poměrně rychlého dopravního prostředku, kterým bylo možno jezdit po všech cestách i necestách, a to např. při obraně hranic. Samotný výcvik navíc obsahoval např. nejrůznější cvičení v jízdárně určené pro překonávání překážek, slalom mezi kameny či přeskakování příkopů, nácvik rychlého sesedání a nasedání na kolo, jízdu v předepsaných útvarech a za každého počasí, přijímání povelů pomocí signalizace rukou a píšťalkou nebo udržování kola a odstraňování poruch.

Národní archiv, Fond Československý Orel, Karton 4, Cvičební řád pro cyklisty, Cvičební řád pro cyklistický výcvik branných oddílů

Pokyny pro výcvik branných oddílů Čsl. Orla v období 1935–1936. (1936). Československý Orel, s. 8.

²⁷ *I. ústřední branné závody Čsl. Orla. Brno 26.–27. září 1936: Přehledná zpráva s technickými výsledky.* (1936). Československý Orel, s. 13–20.

²⁸ Tyto disciplíny měly předepsané minimální požadavky. Běh na 100 metrů probíhal např. v předepsaném úboru a limit pro jeho splnění byl 15 sekund. Skok do hloubky byl minimálně čtyřmetrový (jednalo se tedy o skok z čtyřmetrové výšky).

²⁹ *I. ústřední branné závody Čsl. Orla. Brno 26.–27. září 1936: Přehledná zpráva s technickými výsledky.* (1936). Československý Orel, s. 10–11.

³⁰ Součástí tohoto pětiboje byly pravděpodobně následující disciplíny: 200 m, 1 500 m, disk, oštěp, skok daleký.

Orel: Ústřední list Československého Orelstva, XXI., 1936, č. 16, s. 187–188.

přeběhnutí náspu, běhu na 100 m a hlášení hlídky zástupci z řad rozhodčích.³¹ Úkolem žáků bylo předvést útok na „kulometné hnízdo“. Střelba probíhala pomocí tenisových míčků.³²

Za každou disciplínu mohli závodníci získat určitý počet bodů. Družstvo, které získalo nejvíce bodů, se pak stalo držitelem rytířského meče – putovní ceny starosty Čsl. Orla Jana Šrámk. Kromě toho obdrželo i jednu cenu trvalou. Druhé družstvo se stalo držitelem putovního stříbrného poháru ministra veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy Ludwiga Czecha. Třetí družstvo obdrželo putovní cenu Ministerstva školství – skleněný pohár a čtvrté putovní cenu Moravské banky – křišťálový pohár.³³

Ve dnech 25. až 28. září 1937 pořádala náčelnická rada Čsl. Orla školu brannosti. Ta byla sice určena především pro župní náčelníky a náčelnice, ale byla také přístupna ostatním orelským tělovýchovným funkcionářům, a to jak župním a okrskovým, tak i z jednot.³⁴ Cílem této školy bylo seznámit zúčastněné tělovýchovné cvičitele nejen s novým zákonem o branné výchově, ale i se způsobem jeho provádění a nutnými přípravami zajišťujícími vysokou úroveň orelské tělovýchovy. Do této doby se totiž opírala branná výchova v jednotách a župách o branné odbory, které vedli vedoucí brannosti. Po zavedení zákona o branné výchově bylo ale třeba svěřit tělesnou a naukovou brannou přípravu přímo tělovýchovným cvičitelům.³⁵

Škola byla zahájena náčelníkem Čsl. Orla Vojtěchem Jílkem v sobotu 25. září 1937. Večer téhož dne vyložil František Leiner kurzistům celý zákon o branné výchově, k čemuž přidal i několik vzpomínek na počátky branné výchovy v Čsl. Orlu.³⁶ Po nedělní ranní mši začal výcvik pořadových cvičení, který u mužů vedl náčelník orlů Rostislav Slavotínek a u žen člen náčelnické rady Čsl. Orla Bohuslav Koukal. Dopolední program pak vyplnily rozbory tělocvičných hodin, a to jak všeobecné, tak i pro jednotlivé věkové kategorie. Konstrukce tělocvičných hodin zde byla přizpůsobena požadavkům branné průpravy, a to jak tělesně, tak i naukově. Odpoledne byly stejné typy hodin probrány prakticky, což doplnilo dopolední teoretický výklad. Neděle byla zakončena společenským večerem v tělocvičně jednoty Brno 2I, během kterého se mohli jednotliví zúčastnění lépe seznámit. Pondělí 27. září bylo celé věnováno teoretickým výkladům a praktickému výcviku naukové části branné výchovy. Přednášky byly společné pro muže i ženy. Byly zde podány výklady o orientaci v terénu, nauce o mapách, odhadu vzdálenosti, základech taktiky vojenských jednotek v poli, o pomocných a ochranných službách a o organizaci Československé armády. Odpoledne se konal praktický výcvik, a to na Kamenném vrchu nad Pisárkami. Do něj bylo zařazeno např. stavění stanů spojené s přednáškou o táboření či střelba ze vzduchovky. Pondělní program byl zakončen u táborového ohně. Úterní program započal opět mší,

³¹ Orel: Ústřední list Československého Orelstva, XXI., 1936, č. 18, s. 206–212.

³² Tělesná výchova: Tělocvičný věstník Československého Orla, XV., 1937, č. 8, s. 118–119.

³³ Obdobné závody vypisoval pro své členy Čsl. Orel i v následujících letech.

Pokyny pro výcvik branných oddílů Čsl. Orla v období 1935–1936. (1936). Československý Orel, s. 9–10.

II. ústřední branné závody Čsl. Orla. Brno 11.–12. září 1937: Přehledná zpráva s technickými výsledky. (1937). Československý Orel, s. 11–13.

Orel: Ústřední list Československého Orelstva, XXII., 1937, č. 12–13, s. 148–149.

Orel: Ústřední list Československého Orelstva, XXII., 1937, č. 14, s. 160.

³⁴ Tělesná výchova: Tělocvičný věstník Československého Orla, XV., 1937, č. 9, s. 129–130.

³⁵ *Zákon č. 184/1937 Sb., ze dne 1. července 1937 o branné výchově.* (1937). Státní tiskárna v Praze.

³⁶ Zákon o branné výchově začal platit dne 1. září 1937. Ministerstvo národní obrany i vláda si přály, aby se na jeho přípravách podílely všechny velké státoporné spolky. Tento fakt dokumentuje závěr dopisu vysoce postaveného úředníka Ministerstva národní obrany, ve kterém stálo, že: „...příslušné návrhy současně zasílám k zaujetí stanoviska i p. poslanci Leopoldu Vavrkovi, starostovi svazu DTJ, p. řediteli Leinerovi, místostarostovi Orla a p. prof. Ant. B. Svojsíkovi, náčelníku Svazu skautů RČS...“

Národní archiv, Fond ČOS, Karton 111, Přednosta VI. Odboru Bukovskému, 17. 12. 1937.

Balabán, M., & Pernica, B. (2015). *Bezpečnostní systém ČR: problémy a výzvy.* Karolinum, s. 273.

Orel: Ústřední list Československého Orelstva, XXII., 1937, č. 21–22, s. 243.

po které následovala přednáška o mravní základně branné výchovy. Po ní přišly na řadu výklady na témata samaritánská služba, náčelník jako organizátor a branné orelské úkoly do budoucna.³⁷

Na VII. orelském sjezdu dne 10. dubna 1938 pravil starosta Čsl. Orla Jan Šrámek: „*Scházíme se v době, kdy je mimořádně rozrušena celá Evropa a s ní náš národ. Běží o sjezd statisícového národního tělesa, které je výchovným národním sborem pro brannost národa a státu a zároveň také – a to je víc – živou, houževnatou obrannou zdí pro národ a stát v dobách zlých.*“³⁸ Dne 23. září 1938 byla vydána vládní vyhláška o vstupu státu do branné pohotovosti:

„*Vláda republiky Československé vyhláší podle § 57, odst. 1 a 3 zákona ze dne 13. května 1936, č. 131 Sb. z. a n., o obraně státu, den 23. září 1938, jímž byla nařízena presidentem republiky podle § 23 branného zákona mobilisace, za den vstupu státu Československého do branné pohotovosti.*“

Syrový v. r.³⁹

V reakci na ni se tisíce orelských příslušníků okamžitě chopily vojenských kufříků a spěchaly ke svým útvarům. Příkladem jim šli orelští náčelníci Vojtěch Jílek a Rostislav Slavotínek. Ze dvanácti poradců a členů náčelnické rady jich devět narukovalo. Vše se dělo v naprosté shodě s ostatními tělovýchovnými organizacemi.

Rovněž předsednictvo Čsl. Orla vyhlásilo pohotovost všeho členstva od 17 do 50 let. Povinností jednot bylo ustanovit stálé, nejméně tříčlenné hlídky, které měly v případě vyzvání okamžitě svolat členstvo do stráží, oddílů pořádkových služeb nebo k úkolům přiděleným od CPO (Civilní protiletectká obrana). Hlídky měly k dispozici seznam členstva s poznámkou, kde se každý člen v průběhu dne nacházel. K usnadnění splnění úkolu pak měla hlídka k dispozici dopravní prostředek (jízdní kolo, motocykl, automobil apod.).⁴⁰

Branná výchova v orelské organizaci v období druhé republiky a Protektorátu Čechy a Morava

Po podepsání mnichovské dohody, ke kterému došlo 30. září 1938, vydalo vedení Československé armády rozkaz k demobilizaci. Československé pohraniční pevnosti byly vyklíženy a záložníci se začali postupně vracet domů. Orlové však svou pohotovost nezrušili. Byli navíc, stejně jako další velké tělocvičné spolky, posílení o navrátilce z mobilizace. Dne 17. října 1938 byl ustanoven SOP (Svaz občanské pohotovosti). Ten vytvořily ČOS, Čsl. Orel, SDTJ a Československá obec legionářská.⁴¹ Jeho předsedou byl zvolen Stanislav Bukovský (ČOS), místopředsedy pak František Leiner (Čsl. Orel) a Leopold Vaverka (SDTJ). Legionářstvu bylo vyhrazeno jednatelství svazu. Utvořením SOP vzniklo pracovní souručenství o síle téměř 1,5 milionu organizovaných občanů, kteří byli ukázněni a připraveni kdykoli čelit vnitřnímu či zahraničnímu nebezpečí.⁴² Tento svaz měl zajišťovat spolupráci velkých tělocvičných spolků a legionářů na styčných bodech národní a branné práce v tehdejší Československu. Jednalo se tedy především o pokus zintenzivnění spolupráce těchto organizací. Jejich programová a organizační svoboda však zůstala nedotčena. Jednomyslně byl přijat následující řád:

I. Svaz občanské pohotovosti jest souručenství Čs. obce sokolské, Svazu dělnických tělocvičných jednot, Orla a organizací legionářských, které se spojily k soustředění a sjednocení dobrovolné občanské práce pro národ a stát.

II. Účelem SOP jest organisovat spolupráci členských složek:

- 1. na nové výstavbě státu v duchu občanské svobody a ukázněné služby národnímu celku;*
- 2. na sjednocení výchovné práce tělocvičné a branné;*

³⁷ Orel: Ústřední list Československého Orelstva, XXII., 1937, č. 19, s. 219–221.

³⁸ *Zprávy k VIII. sjezdu Čsl. Orla.* (1947). Typos, s. 10.

³⁹ *Vládní vyhláška č. 183/1938 Sb., ze dne 23. září 1938 o vstupu státu do branné pohotovosti.* (1938). Státní tiskárna v Praze.

⁴⁰ Orel: Ústřední list Československého Orelstva, XXIII., 1938, č. 20, s. 231–234.

⁴¹ Reitmayer, L. (1978). *Přehled vývoje tělesné výchovy na území ČSSR.* Státní pedagogické nakladatelství, s. 140.

Sokolský věstník: List Československé obce sokolské, XLI., 1939, č. 4, s. 42.

⁴² Bránský, J., Vítek, J., & Parma, J. (2009). *Orel v Boskovicích - 100 let.* Orel, s. 41.

Orelský věstník: List středočeské orelské župy Pospíšilovy, VIII., 1938, č. 11, s. 6.

3. na sjednocení práce osvětové a služby pracovní;
 4. na sjednocení služby zdravotní a sociální.
- III. SOP řídí výkonný výbor, do něhož vysílá každá ze zastoupených složek tři zástupce. Z nich se volí předseda, dva místopředsedové a jednatel a podle potřeby i další činovníci. Tito zvolení činovníci tvoří předsednictvo SOP.
- Předsednictvo zřizuje potřebné pracovní odbory.
- IV. SOP ke splnění svých úkolů může vyzvat i jiná občanská a spolková ústředí.
- V jednotlivých oborech pracovního rozvrhu byla již činnost zahájena.⁴³

SOP se sice zpočátku snažil čelit fašizačním tendencím, postupně jim však podléhal. To také významně přispělo k jeho zániku.⁴⁴ S vyhlášením samostatnosti Slovenské republiky, ke kterému došlo dne 14. března 1939, ztratil Orel právo užívat přívlastek „Československý“. Orel byl donucen začít používat přívlastek „Českomoravský“. Odrážení Slovenska bylo za dva dny následováno vydáním výnosu Adolfa Hitlera, kterým byl vytvořen Protektorát Čechy a Morava.⁴⁵ Po obsazení zbytku Československa německými jednotkami a vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava v polovině března 1939 nabraly události okolo orelské branné výchovy velice rychlý spád.

Se zřetelem na výnos Ministerstva vnitra z 29. března 1939 č. j. 17.281-1939-6 bylo předsednictvem Českomoravského Orla nařízeno všem orelským jednotám, aby byly všechny vojenské zbraně, které se nacházely v jejich držení, neprodleně odevzdány příslušnému okresnímu úřadu (magistrátu) na potvrzení.⁴⁶ Současně s tím byla požádána předsednictva jednot, aby zastavila veškerý vojenský výcvik.⁴⁷ Kromě toho bylo vydáno dne 12. dubna 1939 vládní nařízení, které stanovilo, že zákon z 1. července 1937 č. 184 Sb. z. a n. o branné výchově a také předpisy tento zákon provádějící, ztratily účinnost.⁴⁸ Tato nařízení de facto znamenala konec branné výchovy v Čm. Orlu. O dva roky později byla ovšem jeho činnost zastavena úplně.⁴⁹

Branná výchova v Čsl. Orlu v letech 1945–1948

Po skončení II. světové války a osvobození Československa došlo též k obnově Čsl. Orla. Bohužel pro něj se v obnovené republice opět objevily snahy o sloučení veškeré tělovýchovy do jednotné organizace. Po vzniku ÚNTV (Ústřední národní tělovýchovný výbor) se Čsl. Orel dohodl s tímto výborem na úzké spolupráci na poli tělesné výchovy a sportu a na přímé účasti orelského členstva při společné branné výchově.⁵⁰ ÚNTV však nepůsobil dlouho, neboť zanikl počátkem roku 1946.

Dne 15. listopadu 1945 vstoupil v platnost Dekret presidenta republiky ze dne 27. října 1945 o zřízení Svazu brannosti.⁵¹ Podle něj měl Svaz brannosti převzít jako jediná celostátní veřejnoprávní

⁴³ Orel: Ústřední list Československého Orelstva, XXIII., 1938, č. 21, s. 243–244.

⁴⁴ SOP zanikl dne 15. března 1939.

Reitmayer, L. (1978). *Přehled vývoje tělesné výchovy na území ČSSR*. Státní pedagogické nakladatelství, s. 140.

⁴⁵ *Výnos Vůdce a říšského kancléře č. 75/1939 Sb., ze dne 16. března 1939 o Protektorátu Čechy a Morava*. (1939). Státní tiskárna v Praze.

⁴⁶ Toto nařízení se netýkalo vzduchovek, zbraní historických či dekoračních.

⁴⁷ Orel: Ústřední list Orelstva, XXIV., 1939, č. 7, s. 67.

Bránský, J., Vitek, J., & Parma, J. (2009). *Orel v Boskovicích - 100 let*. Orel, s. 43.

⁴⁸ *Vládní nařízení č. 105/1939 Sb., ze dne 31. března 1939, jímž se zbavují účinnosti zákon ze dne 1. července 1937, č. 184 Sb. z. a n., o branné výchově, a předpisy jej provádějící*. (1939). Státní tiskárna v Praze.

Národní archiv, Fond Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, Karton 132, sg.109-8/59 (Vývoj a činnost katolické tělovýchovné jednoty Orel), Sicherheitsdienst–RFSS, SD–Leitabschnitt Prag, Prag, den 1.2.1940.

⁴⁹ Tlustý, T. (2020). Tělocvičná organizace Orel v období druhé republiky a Protektorátu Čechy a Morava. *Studia Kinanthropologica*, 21(1), 57–68.

⁵⁰ *Katolický lide československý!*. (1945). Ústřední rada československého Orla.

⁵¹ *Dekret presidenta republiky č. 125/1945 Sb., ze dne 27. října 1945 o zřízení Svazu brannosti*. (1945). Státní tiskárna v Praze.

Tento dekret byl zrušen zákonem ze dne 11. května 1949.

korporace pod přímým dozorem Ministerstva národní obrany veškerý branný výcvik. Plán byl takový, že Svaz brannosti bude organizovat brannou průpravu ve spolupráci se sjednocenou organizací tělesné výchovy. Čsl. Orel se však dlouhodobě stavěl proti sjednocení československé tělesné výchovy a brannou výchovu již rovněž dlouhodobě provozoval. Podle Dekretu presidenta republiky o zřízení Svazu brannosti však mohla vláda povolit, aby „...i jiné spolky a organizace splynuly se Svazem brannosti, při čemž stanoví zároveň podmínky, za jakých se tak stane...“ Československý Orel tak začal se Svazem brannosti spolupracovat, i když jejich spolupráce mnohdy „skřípala“. Přesto se členové Čsl. Orla nezdálo kdy stávali v různých místech republiky veliteli místních svazů.⁵²

V září 1947 reagoval Čsl. Orel na chystaný zákon o povinné branné výchově pro spolky sdružené v Československém tělovýchovném svazu, kterého byl členem. Náčelník orlů Bohuslav Koukal se domníval, že z katolických spolků může být branná výchova svěřena jedině Čsl. Orlu, který byl již v tomto odvětví několik let činný. Odeslal proto župním náčelníkům a starostům dopis, ve kterém je vyzýval k zřízení branných oddílů v jejich župách. Jednotlivé župy si měly vytvořit sbor vedoucích branné výchovy, pro který ústředí zorganizovalo v Brně ve dnech 15. až 19. října 1947 kurz.⁵³

Na schůzi náčelnické rady Čsl. Orla byl dne 12. října 1947 projednáván opětovný vznik branného odboru Čsl. Orla, který měl vzniknout při náčelnické radě. Do funkce předsedy odboru měl být dosazen jeden z členů náčelnické rady. Další členy předsednictva tohoto odboru mělo delegovat předsednictvo Čsl. Orla a další jeho sbory.⁵⁴ Koncem října 1947 byl do funkce vedoucího branného odboru Čsl. Orla jmenován Jaromír Hrabal. V nové funkci brzy navrhl, aby byl v každé župě jmenován vedoucí brannosti a dále, aby každá župa jmenovala vedoucí brannosti nejen v jednotlivých jednotách, ale také ve vesnicích, kde dosud Čsl. Orel nepůsobil.⁵⁵ Jednotlivým župám bylo navíc vedením branného odboru Čsl. Orla nařízeno uspořádat v prosinci vlastní jednodenní nebo dvoudenní kurz branné výchovy, o kterém mu pak měly předat hlášení. Pro jejich pořádání vypracoval branný odbor Čsl. Orla všeobecné směrnice, které měly být vodítkem těchto kurzů.⁵⁶

Čsl. Orel tak nadále svobodně organizoval svou brannou výchovu. V jejím rozvoji nechtěl polevit ani v roce 1948. Koncem roku 1947 navrhovalo předsednictvo Čsl. Orla uspořádat pro rok 1948 devatenáct kurzů pro výchovu cvičitelů a devatenáct kurzů pro výchovu cvičitelek branné výchovy v jednotách. Tyto kurzy měly být uspořádány ve všech župách.⁵⁷ Ve dnech 5. a 6. března 1948 se Čsl. Orel chtěl zúčastnit prvního sokolského závodu branné zdatnosti mládeže, který měl být uspořádán jako vzpomínka na boje II. zahraničního odboje a u příležitosti výročí bitvy u Sokolova. Na den

Zákon č. 138/1949 Sb., ze dne 11. května 1949, jímž se zrušuje Svaz brannosti. (1949). Státní tiskárna v Praze.

⁵² Národní archiv, Fond Československý Orel, Karton 4, Agenda br. odboru 1947, Jednota Čsl. Orla, Šenov ve Slezsku Ústřední kanceláři Čsl. Orla, dne 27. prosince 1947.

Národní archiv, Fond Československý Orel, Karton 4, Agenda br. odboru 1947, Orelská župa Václava Kosmáka ve Znojmě Ústředí Československého Orla, dne 31. října 1947.

⁵³ Národní archiv, Fond Československý Orel, Karton 2, Zápisy schůzí náčelnických rad mužů i žen 1946–48, Náčelnická rada Československého Orla, Brno, Veveří 6, dne 1. července 1947.

Národní archiv, Fond Československý Orel, Karton 2, Zápisy schůzí náčelnických rad mužů i žen 1946–48, Zřizování ref. branné výchovy, kurz branné výchovy, dne 9. září 1947.

⁵⁴ Národní archiv, Fond Československý Orel, Karton 2, Zápisy schůzí náčelnických rad mužů i žen 1946–48, Zápis o schůzi náčelnické radě mužů Čsl. Orla, která se konala 12. října 1947 v 8 hod. v ústřední kanceláři Čsl. Orla.

⁵⁵ Jaromír Hrabal uváděl, že tyto kroky musejí být učiněny z důvodu, aby obyvatelé, kteří mají kladný vztah k orelskému hnutí, mohli pod jeho záštitou vykonávat brannou výchovu. Sledoval tím ovšem také rozšíření členské základny spojené s případným vznikem dalších jednot.

⁵⁶ Národní archiv, Fond Československý Orel, Karton 2, Zápisy schůzí náčelnických rad mužů i žen 1946–48, Zpráva branného odboru náčelnické rady na schůzi náčelnické rady dne 11. a 12. října 1947.

⁵⁷ Národní archiv, Fond Československý Orel, Karton 4, Agenda br. odboru 1947, Návrh na uspořádání státních regionálních kurzů pro vedoucí branné výchovy v Čsl. Orlu, dne 4. října 1947.

26. září 1948 byl do Uherského Hradiště naplánován branný závod Čsl. Orla, kterého se měly kromě mužů zúčastnit také ženy.⁵⁸

K uskutečnění těchto plánů již nedošlo. Vývoj Československa se totiž od února 1948 ubíral zcela jiným směrem, než si orlové přáli. V Československu zavládl totalitní komunistický režim, který se zde s určitými proměnami držel až do roku 1989. Československá tělovýchova byla brzy po převratu sloučena a činnost Čsl. Orla znemožněna.

Závěr

Počátky tělocvičné organizace Orel sahají na přelom 19. a 20. století, kdy začaly v českých zemích vznikat první tělocvičné odbory při již existujících katolických spolcích. Ne zcela jednotné orelské hnutí významně přibrzdila první světová válka, po jejímž skončení se orelské odbory v Čechách a na Moravě sjednotily. Tím vznikl samostatný spolek – Československý Orel. Období první republiky pak lze z jeho pohledu charakterizovat jako období obrovského rozvoje celé organizace. Orelské jednoty si začaly budovat vlastní tělocvičné zázemí, došlo k navázání celé řady zahraničních kontaktů, vstupu Čsl. Orla do Mezinárodní unie katolické tělovýchovy (UIOCEP), k uspořádání dvou celostátních sletů a k značnému nárůstu členské základny, pro kterou byly často organizovány sportovní kurzy, závody či spolkové akce (divadla, sborová vystoupení či zábavy). Na přelomu 20. a 30. let 20. století začal Čsl. Orel jako vůbec první z tělovýchovných spolků zavádět pro své členy povinnou brannou výchovu.

Své první kroky na poli této činnosti učinil Čsl. Orel ve spolupráci se Svazem čsl. důstojníků. Ten mu také pomohl uspořádat první (předvojenské) kurzy, které byly ovšem určeny především pro orly, kteří se připravovali k brzkému výkonu vojenské služby. Počátečním problémem branné výchovy, který měly kromě Čsl. Orla i další československé tělocvičné organizace (Sokol, SDTJ), bylo, že na počátku 30. let používaly tyto spolky rozdílné povely i jiná pořadová cvičení než vojáci.⁵⁹ Ke sjednocení orelských a vojenských povelů došlo ale již v roce 1931. Čsl. Orel ovšem náplň své branné výchovy velice úspěšně rozvíjel a rozšiřoval. O to se již v první polovině 30. let staral jeho branný odbor. Branné odbory postupně vznikaly i na úrovni žup a jednot, přičemž každému odboru bylo uloženo ustanovit také vlastní branný oddíl.

Svou brannost ovšem rozvíjely i další československé spolky a organizace. Důkazem toho je, že např. dne 6. května 1934 proběhl v Olomouci „Den brannosti“, během kterého se zde kromě Čsl. Orla představila armáda, ČOS, SDTJ, německé i české školy, hasiči, skauti, sportovci, legionáři, selská jízda atd. Pořadatelé bylo vyjmenováno celkem 52 zúčastněných korporací. Dny brannosti nebyly v této době nic neobvyklého a Čsl. Orel se jich většinou snažil účastnit.⁶⁰

Z toho tedy jasně vyplývá, že k zavedení branné výchovy došlo i v dalších československých tělocvičných organizacích. V roce 1934 byla tedy již i v Sokole branná výchova pevně organizována. Každá sokolská župa měla své zpravodaje a vedoucí branné výchovy ve cvičitelských sborech. V některých místech stihli již i sokolové ustanovit své branné oddíly. Stejně jako Čsl. Orel, tak ani Sokol tedy s brannou výchovou neotálel, což dokazují např. vydané knihy *O brannosti*, *Co má vědět branec před odvodem* a *Druhá knížka o brannosti*⁶¹ nebo Sokolem pořádané školy brannosti.⁶²

⁵⁸ Národní archiv, Fond Československý Orel, Karton 2, Zápisy schůzí náčelnických rad mužů i žen 1946–48, Zápis o schůzi náčelnické rady mužů Čsl. Orla, která se konala 6. září 1947 v 21 hod. v ústřední kanceláři Čsl. Orla.

Národní archiv, Fond Československý Orel, Karton 2, Zápisy schůzí náčelnických rad mužů i žen 1946–48, Zápis o schůzi župních náčelníků a náčelnic, která se konala 22. listopadu 1947 v 17 hod. v zasedací síni Typosu v Brně.

Národní archiv, Fond Československý Orel, Karton 2, Zápisy schůzí náčelnických rad mužů i žen 1946–48, Zápisy o schůzi náčelnických rad Čsl. Orla, která se konala 11. října 1947 v 17. hod. v ústřední kanceláři Čsl. Orla.

⁵⁹ Nová tělesná výchova: list pro tělesnou výchovu, tělocvik, sport, hry, skauting a pro vědecké studium těchto oborů, III, 1930, s. 80–81.

⁶⁰ Orel: Ústřední list Československého Orelstva, XIX., 1934, č. 12, s. 134–138.

⁶¹ Klinger, M. (1933). *O brannosti*. ČOS.

Hora, J. (1933). *Co má vědět branec před odvodem*. ČOS.

Klinger, M. (1935). *Druhá knížka o brannosti*. ČOS.

⁶² Nová tělesná výchova: list pro tělesnou výchovu, tělocvik, sport, hry, skauting a pro vědecké studium

Zavádění branné výchovy v jednotlivých tělocvičných organizacích ovšem nebylo vždy jednoduché. Řada jednotlivců či dokonce úřadů zaměňovala brannost za předvojenský výcvik, o kterém tvrdili, že by měl probíhat zcela v režii armády. Toto nedorozumění se snažila vysvětlit Branná komise Poradního sboru pro tělesnou výchovu, která od sebe jasně odlišovala vojenský a předvojenský výcvik na jedné straně a tělocvik, sport a hry na straně druhé. Branná výchova pak podle jejího názoru patřila do tělocviku, sportu a her, a to jako jejich specializovaná část.⁶³

Jednotlivé organizace, které pěstovaly brannou výchovu, spolu v této oblasti své činnosti ovšem také závodily. Čsl. Orel byl např. několik let velice úspěšný v celostátním hlídkovém lyžařském závodě brannosti, na který byly pozvány všechny tělovýchovné svazy pěstující lyžování.⁶⁴

Dalo by se předpokládat, že zákon o branné výchově, k jehož vydání došlo v roce 1937, a na jehož přípravě se též významně podílela ČOS, částečně upraví tuto část orelské činnosti. Zákon o branné výchově totiž uváděl tři části branné výchovy, a to:

- a) brannou přípravu mravní, tělesnou a naukovou,
- b) výcvik v pomocných službách (zejména CPO),
- c) vlastní branný výcvik.

Čsl. Orel se ovšem věnoval především třetí uvedené části. Je trochu s podivem, že nebyly v této organizaci, která svou brannou výchovu často vyzdvihovala, zavedeny ve větší míře letní tábory, které by byly pravděpodobně jedinečnou příležitostí k rozvoji uváděné první části branné výchovy. Bez jakéhokoli násilí by totiž na letních orelských táborech mohlo probíhat např. zdravení státní vlajky, zpěv státní hymny, nejrůznější společné práce, sport a tělesná výchova (s brannými prvky) v přírodě, či jakýkoli ideový program, který by mládeži dával příležitost k mravní výchově. Taktéž k rozvoji skautingu v orelské organizaci ve větší míře překvapivě nedošlo.

Lze ovšem tvrdit, že branný výcvik a zájem na svobodě Československa vedly k tomu, že masové československé tělocvičné spolky odložily své dlouhotrvající spory. V první polovině 30. let se totiž nad osamoceným politickým systémem parlamentní demokracie v srdci Evropy stahovaly temné mraky. Představitelé republiky tak začínali chystat její obranu, jejíž součástí mělo být mj. vytvoření struktury domobrany z členů „státotvorných“ spolků. Ministerstvo obrany nechtělo vynechat žádný spolek, o jehož loajalitě k republice nepochybovalo.⁶⁵ Z iniciativy ČOS se podařilo nejprve v roce 1933 ustanovit Výbor pro zvýšení brannosti lidu,⁶⁶ jehož členy se dále staly Čsl. Orel, SdTJ, Svaz skautů a sportovní svazy zabývající se předvojenskou výchovou.⁶⁷ Po podepsání mnichovské dohody byl dále ČOS, Čsl. Orel, SdTJ a Československou obcí legionářskou ustanoven SOP, který byl ovšem těsně před vyhlášením Protektorátu Čechy a Morava zrušen. Po vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava bylo všem spolkům provádění jakéhokoli vojenského výcviku zakázáno. Zrušení naprosté většiny z nich brzy následovalo.

Na spolupráci s ostatními spolky, která probíhala v rámci branné výchovy, navázal Čsl. Orel po skončení druhé světové války, kdy svou činnost obnovil. Spolupráce probíhala v rámci ustanoveného Svazu brannosti. Ze svého obnovení a svobody se ovšem Čsl. Orel dlouho neradoval, neboť v roce 1948 byla jeho další činnost komunisty znemožněna.

těchto oborů, VII., 1934, s. 88–89.

⁶³ Nová tělesná výchova: list pro tělesnou výchovu, tělocvik, sport, hry, skauting a pro vědecké studium těchto oborů, IX., 1936, s. 47.

⁶⁴ Orel: Ústřední list Československého Orelstva, XX., 1935, č. 5, s. 52.

⁶⁵ Waic, M. (2016). *Tělesná výchova a sport v politickém životě meziválečného Československa*. Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, s. 51.

⁶⁶ Jeho úkolem bylo upravovat činnost národních organizací, a to tak, aby se v širokých vrstvách obyvatelstva shromažďovaly hodnoty morální, fyzické a případně i vojensko-technické, kterých by pak následně mohla využít armáda.

⁶⁷ Reitmayer, L. (1978). *Přehled vývoje tělesné výchovy na území ČSSR*. Státní pedagogické nakladatelství, s. 135.

Prameny a literatura

Archivní fondy

Archiv Orla.

Národní archiv, Fond Československý Orel, Kartony 1–14.

Národní archiv, Fond ČOS, Karton 111.

Národní archiv, Fond Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, Karton 132.

Periodika

Nová tělesná výchova: list pro tělesnou výchovu, tělocvik, sport, hry, skauting a pro vědecké studium těchto oborů, roč. III. – IX. (1930 – 1936).

Orel: Ústřední list Československého Orelstva, roč. XIII. – XXVII. (1928 – 1946).

Orelský věstník: List středočeské orelské župy Pospíšilovy, roč. VIII. (1938).

Sbírka zákonů a nařízení (roč. 1937–1949). Státní tiskárna v Praze.

Sokolský věstník: List Československé obce sokolské, roč. XLI. (1939).

Tělesná výchova: Tělocvičný věstník Československého Orla, roč. XIV. – XV. (1936 – 1937).

Tištěné prameny

I. *ústřední branné závody Čsl. Orla. Brno 26.–27. září 1936: Přehledná zpráva s technickými výsledky*. (1936). Československý Orel.

II. *ústřední branné závody Čsl. Orla. Brno 11.–12. září 1937: Přehledná zpráva s technickými výsledky*. (1937). Československý Orel.

Katolický lide československý!. (1945). Ústřední rada československého Orla.

Orelský katechismus. (1938). Československý Orel v Brně.

Pokyny pro výcvik branných oddílů Čsl. Orla v období 1935–1936. (1936). Československý Orel.

Příručka výchovy k národní brannosti v Čsl. Orlu. (1934). Československý Orel.

Zprávy k VIII. sjezdu Čsl. Orla. (1947). Typos.

Literatura

Balabán, M., & Pernica, B. (2015). *Bezpečnostní systém ČR: problémy a výzvy*. Karolinum.

Bránský, J., Vítek, J., & Parma, J. (2009). *Orel v Boskovicích - 100 let*. Orel.

Hanuš, J. (1992). *Kronika orelstva 1902–1948*. Orel.

Hora, J. (1933). *Co má vědět branec před odvodem*. ČOS.

Klinger, M. (1933). *O brannosti*. ČOS.

Klinger, M. (1935). *Druhá knížka o brannosti*. ČOS.

Marek, J. (1976). *Sjezdy proletářské tělovýchovy: sborník dokumentů ze sjezdů FDTJ a FPT*. Olympia.

Reitmayer, L. (1978). *Přehled vývoje tělesné výchovy na území ČSSR*. Státní pedagogické nakladatelství.

Tlustý, T. (2018). Počátky a vývoj orelské organizace na Moravě do roku 1914. *Studia Sportiva*, 12(1), 94–106.

Tlustý, T. (2019). Počátky a vývoj orelské organizace v Čechách do roku 1914. *Česká kinantropologie*, 23(1–2), 62–77.

Tlustý, T. (2020). Tělocvičná organizace Orel v období druhé republiky a Protektorátu Čechy a Morava. *Studia Kinanthropologica*, 21(1), 57–68.

Uhlíř, J. B. (2008). *Protektorát Čechy a Morava v obrazech*. Ottovo nakladatelství.

Waic, M. (2016). *Tělesná výchova a sport v politickém životě meziválečného Československa*. Národohospodářský ústav Josefa Hlávky.

Internet

http://www.orel.cz/?ukaz=30_leta_orla

PhDr. Tomáš Tlustý, Ph.D.

JU PF KTVS

Na Sádkách 305/2a

370 05 České Budějovice

tomtlusty@pf.jcu.cz